

ISSN 1304-8120 | e-ISSN 2149-2786

Araştırma Makalesi * Research Article

**Öz Denetim Değerinin İnsan Hakları Yurttaşlık ve Demokrasi Ders Kitabı
Metinlerinde Bulunma Durumunun İncelenmesi**

**Investigation of Self-Control Value in Human Rights, Citizenship and Democracy
Textbook Texts**

Ahu TANERİ

Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Temel Eğitim Bölümü, Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalı, ahutaneri@gmail.com,
Orcid ID: 0000-0002-1339-9159

Öz: Öz denetim değeri, ilkokul öğretim programlarında yer alan bir kök değerdir. İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersi, ilkokul dördüncü sınıflarda 2015- 2016 eğitim öğretim yılından itibaren okutulmaya başlanan ve birey- toplum- devlet ekseninde ilişkilerin düzenlenmesi, güçlendirilmesi için değer eğitimi yapılan bir derstir. Bu araştırmada öz denetim değerinin, İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi (İHYD) dersinde 2021-2022 eğitim öğretim yılında okutulan ders kitabında bulunma durumu incelenmiştir. Çalışma, nitel bir araştırma olup doküman analizi tekniği ile yürütülmüştür. Veriler betimsel analiz tekniğine göre analiz edilmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre öz denetim değerinin, daha önceki yıllarda yapılan çalışmalara göre ders kitabında daha fazla ele alındığı tespit edilmiştir. Ancak öz denetim değerine kitapta doğrudan ifadelerde rastlanmamış, dolaylı olarak bu değer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte öz denetim değeri diğer değerle birlikte öğrenciye kazandırılmaya çalışılmıştır. Öz denetim değerinin doğrudan ve daha bilgilendirici ifadeler ile ders kitabında yer alması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Öz denetim, kök değerler, ilkokul ders kitabı.

Abstract: The value of self-control is a root value addressed in primary school curriculums. The Human Rights, Citizenship and Democracy course in primary school is focused on value education in order to organize and strengthen relations between the individual, society and state. In the current study, how the value of self-control is addressed in the textbook used in this course in the 2021-2022 school year was investigated. The study is a qualitative research and was carried out with document analysis technique. The data were analyzed according to the descriptive analysis technique. According to the results obtained from the research, it has been determined that the value of self-control is discussed more in the textbook compared to the studies conducted in previous years. However, the self-control value was not found in the direct statements in the book, and it was concluded that this value was given indirectly. However, the self-control value was tried to be gained to the student along with the other value. It was concluded that the value of self-control should be included in the textbook with direct and more informative expressions.

Keywords: Self-control, root values, primary school textbook.

GİRİŞ

Sürekli değişen bir ortamda uyarlanabilir eylem, zaman içinde niyetleri, hedefleri koruma ve önemli değişikliklere yanıt olarak bu hedefler arasında esnek bir şekilde geçiş yapma becerisini

Geliş Tarihi:23.03.2018

Kabul Tarihi:15.08.2022

Yayın Tarihi:31.08.2022

Atf: Taneri, A. (2022). Öz denetim değerinin insan hakları yurttaşlık ve demokrasi ders kitabı metinlerinde bulunma durumunun incelenmesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 590-599. Doi: 10.33437/ksusbd.1092302.

gerektirir (Dreisbach, 2006). Öz denetim açıkça davranış üzerinde kasıtlı bir denetim biçimidir ve bu nedenle kişinin eylemlerini niyetleriyle uyumlu hale getirmesini içermektedir (Henden, 2008).

Öz denetim, kişinin kendi tepkilerini özellikle idealler, değerler, ahlak ve sosyal beklentiler gibi standartlarla uyumlu hale getirmek ve uzun vadeli hedeflerin peşinde koşmayı desteklemek için değiştirme kapasitesini ifade eder (Baumeister vd., 2007). Bireylerin toplumlara uyumu için kendi yollarını bulmalarını sağlar. Aynı zamanda sosyal sistemlerin sorunsuz işlenmesini ve işlevlerini yerine getirmesini sağlar, çünkü öz denetime sahip bireyler toplumun kurallarına uyar ve toplum içindeki rollerini yerine getirirler (Baumeister ve Alquist, 2009).

Öz denetim, esasen, bireylerin tepkilerini özellikle standartlara uygun hale getirmek için değiştirebilecekleri bir dizi psikolojik süreçtir. Bu nedenle ahlaki davranışın merkezinde yer alır. Doğru olanı yapmak için bencil ve ahlaka aykırı dürtülerin üstesinden gelmek için hayati bir süreçtir (Baumeister ve Alghamdi, 2015). Belirli bir davranışın ortaya çıkmasını önlemek veya oluşmadan önce biçimini değiştirmek için girişilen bilinçli çabaları içeren öz denetim duyguları, düşünceleri ve davranışları düzenlemek için içselleştirilmiş bir kapasiteyi yansıtır (Finkenauer vd., 2005).

Davranıştan kaçınmak, kendi baskın tepkisini önlemek veya engellemek için kendi davranış kalıplarını değiştirdiği bir öz kontrol eylemi gerektirir (Muraven ve Baumeister, 2000). Öz denetimin arzu edilen davranışı teşvik etmeye ve istenmeyen davranışı engellemeye yardımcı olduğu, geniş bir davranış yelpazesi için faydalı olduğu, davranışı düzenlemenin bilinçli ve çaba gerektiren bir biçimi olduğu ve gerçek davranışı etkilediği varsayılmaktadır (De Ridder vd., 2012). Çeşitli öz denetim kavramsallaştırmalarının ortak yönü, benliğin kendilik tarafından zahmetli bir şekilde düzenlenmesi fikridir. Öz denetim sahibi bireyler, uzun vadeli hedeflere ulaşmak için davranışsal, duygusal ve dikkat dürtülerini düzenlemede dürtüsel kişilerden daha uzundur (Duckworth, 2011). Yeterli öz denetim sadece o kişiye değil, o kişinin etrafındaki diğer insanlara ve hatta genel olarak topluma fayda sağlamaktadır (Baumeister, 2002). Yetersiz öz denetim duygusal problemler, okul başarısızlığı, bir işi sonuna kadar sürdürme eksikliği, görev performansında çeşitli başarısızlıklar vb. sorunlarla bağlantılı olabilir (Baumeister vd., 2007).

Okul, çocuğun belirlenen program dâhilinde belli bir eğitim almasını sağlaması bakımından önemlidir (Kan, 2008). Eğitim, bireylerin gelişimini esas alarak değerler temelinde şekillendirilir. Çünkü toplumun varlığının ve birliğinin devamı değerler ile mümkündür (Aktepe vd., 2020). Değerler, toplumu yapı taşı olan bireylere, nelerin önemli olduğunu, hangi durumlarda nasıl bir davranışın tercih edilmesi gerektiğini kavratmaya çalışan mana yüklü kavramlardır (Topal, 2019). Değerler, toplumu oluşturan bireylere, nelerin önemli olduğunu, nelerin tercih edilmesi gerektiğini ve kısaca nasıl yaşanılması gerektiğini belirtir (Akbaş, 2008). Öğretim programlarında değerler, hayatımızın olağan akışı içerisinde karşılaştığımız sorunlarla başa çıkmada eyleme geçmemizi sağlayan gücün kaynağı olarak tanımlanmıştır. Öğretim programlarında öğrencilere kazandırılması gereken kök değerler *adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik* değerleridir (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018: 4). Öz denetim, ilkokulda tüm derslerin içeriğinde yer alan öğrencilere ve kazandırılması hedeflenen değerler arasında yer almaktadır.

İHYD dersi 30 Mart 2012'de kademeli geçişle ilgili yasal düzenlemenin ardından yeni bir kararla ilkokul dördüncü sınıflarda haftada iki ders saati olacak şekilde verilmeye başlanmıştır (Sağlam ve Hayal, 2015). Yaşadıkları toplum içinde vatandaşların kendilerini nasıl yönetebilecekleri vatandaşlık eğitimi (Ersoy vd., 2017) ile gerçekleştirilmektedir. Ayrıca yaşanan toplumsal ve bireysel sorunların çözümü için insan haklarına saygılı, demokratik yurttaşlar yetiştirmek büyük önem arz etmektedir (Ulusoy ve Erkuş, 2016). İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersi hem bu sorunların çözümü hem de ortaya çıkabilecek yeni sorunların önlenmesi için son derece gerekli bir derstir. Zira insan hakları eğitimi marjinalleşmeyi önleme, kişileri insanlıktan çıkararak ve dışlayıcı ideolojilere karşı mücadele etme gibi hedefleri doğasında barındırır (Cargas, 2019). Vatandaşlık eğitiminde bireylerden eylemlerinin ulusal ve küresel bağlamda sonuçları hakkında bilgi edinmeleri beklenir (Demaine, 2002). Demokratik vatandaşlık ise karşılıklı olarak kabul edilebilir çözümler bulmak için sorunları birlikte ele alma ve akıl yürütme (Karagrıgırou, 2018) gibi davranışları, becerileri gerektirir. Bu nedenlerden ötürü İHYD dersi kapsamında kazandırılması hedeflenen öz denetim değeri, bireylerin aile ve akranları arasında, okulda, toplum içerisinde uygun ve uyumlu davranışlar sergileyebilmesi, doğru tercihler yapabilmesi bakımından

büyük önem taşımaktadır. İHYD ders kitaplarını öz denetim değeri açısından analiz etmek okullarda öğrencilerin edindikleri bilginin mevcut durumunun belirlenebilmesine kaynaklık edeceğinden, bununla birlikte ders kitaplarını iyileştirme ve geliştirme çalışmalarının yapılabilmesi için yol gösterici rol işlevi üstlenmesi bakımından araştırmada hâlihazırda okutulmakta olan İHYD ders kitabı ele alınmıştır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi ders kitaplarındaki öz denetim değerinin nasıl ele alındığına; ünitelere göre nasıl bir dağılım gösterdiğine ve bu değer diğer değerlerle birlikte yer alma durumuna ilişkin mevcut tabloyu ortaya koymaktır. Bu doğrultuda araştırmanın problemi, “İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi ders kitaplarında öz denetim değeri nasıl ele alınmaktadır?” olarak belirlenmiş ve şu sorulara yanıtlar aranmıştır:

- 1) İHYD ders kitaplarında özdenetim değerinin ünitelere göre dağılımı nasıldır?
- 2) İHYD ders kitaplarında öz denetim değerinin diğer değerle birlikte yer alma durumu nasıldır?

Araştırma, özdenetim değerinin ders kitaplarında ne derece karşılık bulduğunu göstermesi açısından önemlidir. Araştırmanın ortaya koyduğu bulguların özdenetim değeriyle ilgili dikkati okul içi süreçlere, müfredat geliştirme ve ders kitabı yazma çalışmalarına yönelteceği düşünülmektedir.

YÖNTEM

Çalışma, nitel bir araştırma olup doküman analizi tekniği ile yürütülmüştür. Nitel araştırmalarda toplanan veriler detayları açığa çıkarır. Bu veriler yoğun betimlemeler veren gözlemlerden, insanların kişisel deneyimlerine ilişkin anlamları ve bakış açılarını alıntı yaparak destekleyen mülakatlardan; duruma ilişkin çalışmalar ve dokümanların incelenmesinden oluşur (Patton, 2014: 40). Doküman analizi araştırmaya konu olan durumla, olay ya da olgularla ilgili bilgilerin yer aldığı materyallerin incelenmesi işlemidir. Bu çalışmada İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi ders kitabı doküman olarak incelenmiş ve dokümanın genel yapısı ortaya koyulmuştur. Ulusal alanyazında ders kitabı incelemeye yönelik birçok kriter bulunmaktadır. Bu araştırma İHYD ders kitabında yer alan metinlerin içeriği ile sınırlandırılmıştır.

Veri Kaynağı

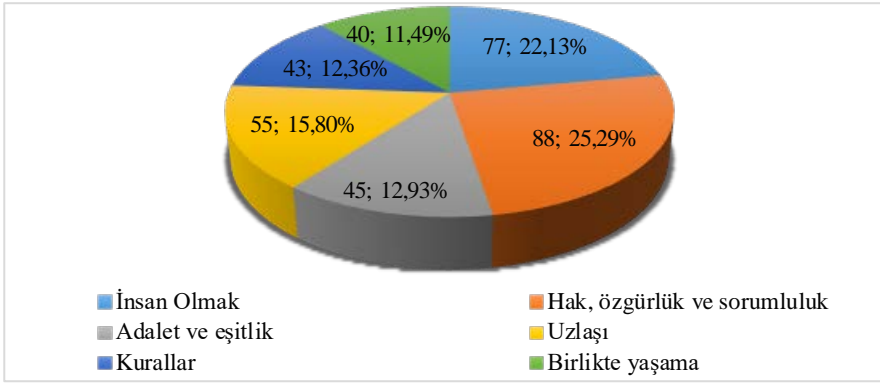
Araştırmanın veri kaynağını 2021-2022 eğitim öğretim yılında Türkiye’de ilkokulların dördüncü sınıflarında okutulmakta olan İHYD ders kitabı oluşturmaktadır.

Veri Toplama Süreci ve Verilerin Analizi

Araştırmada, 2021-2022 eğitim-öğretim yılında Türkiye’deki ilkokulların dördüncü sınıflarında okutulmakta olan İHYD ders kitabı doküman olarak belirlenmiş ve belirlenen bu dokümanda öz denetim değerine yönelik ifadeler/açıklamalar incelenmiştir. Dokümanların analizi aşamalı şekilde gerçekleştirilmiştir. İlk olarak, ilgili dokümanın dijital kayıtlarına ulaşılmıştır. İkinci olarak araştırmada ders kitabında bulunan üniteler, metinler ve metinlerdeki ifade sayıları tespit edilmiştir. Etkinlikler araştırmaya dâhil edilmemiştir. Sonraki aşamada, araştırmanın veri kaynağı olan doküman, araştırmacı tarafından incelenmiş ve araştırma sorularıyla ilgili olan kısımları belirlenerek analize tabi tutulmuştur. Veriler, betimsel analiz tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Betimsel analiz tekniği, verilerin önceden belirlenen temalar çerçevesinde özetlenip yorumlandıktan sonra elde edilen bulguların düzenlenmesiyle okuyucuya sunulduğu analiz yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 239). Sonuçlar, Microsoft Excel 2010 paket programına girilerek frekans ve yüzde değerleri hesaplanmıştır.

BULGULAR

“İHYD dersi ders kitabında öz denetim değerinin ünite metinlerindeki dağılımı nasıldır?” sorusuna cevap aramak için İHYD ders kitabı metinlerdeki ifadelerin ünitelere göre dağılımı incelenmiştir. Bu dağılım Şekil 1.’de gösterilmiştir:

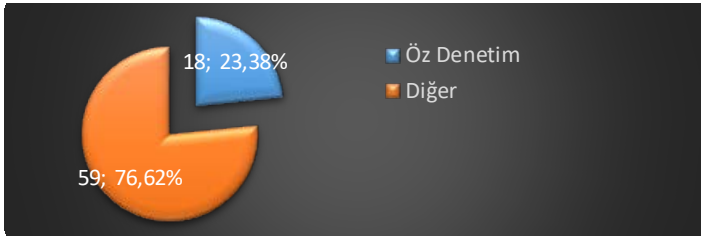
Şekil 1. Ünitelerde metinlerde yer ifadelerin dağılımı

İHYD ders kitabında yer alan metinlerdeki ifade sayıları hesaplanırken, etkinlikler dâhil edilmemiştir. Metinlerde toplam 348 ifadenin yer aldığı tespit edilmiştir. Kitaptaki ifade sayıları en çoktan en aza doğru; 88 ifade ile *Hak, Özgürlük ve Sorumluluk* ünitesi (%25,29) birinci sırada; 77 ifade ile *İnsan Olmak* ünitesi (%22,13) ikinci sırada; 55 ifade ile *Uzlaşma* ünitesi (%15,80) üçüncü sırada; 45 ifade ile *Adalet ve Eşitlik* ünitesi (%12,93) dördüncü sırada; 43 ifade ile *Kurallar* ünitesi (%12,36) beşinci sırada ve 40 ifade ile *Birlikte Yaşama* ünitesi (%11,49) altıncı sırada yer almaktadır.

Öz denetim değerinin İHYD ders kitabındaki ünitelere göre dağılımı incelenmiştir. İHYD ders kitaplarında yer alan üniteler, kitaptaki sıralarına göre aşağıda verilmiştir:

İnsan Olmak Ünitesi ve Öz Denetim Değeri

İnsan Olmak ünitesi, ders kitabında birinci sırada yer almaktadır. Bu üniteye öz denetim değerine yönelik ifade sayılarının üniteye yer alan metinlerdeki ifade sayılarına göre durumu Şekil 2.'de gösterilmiştir:

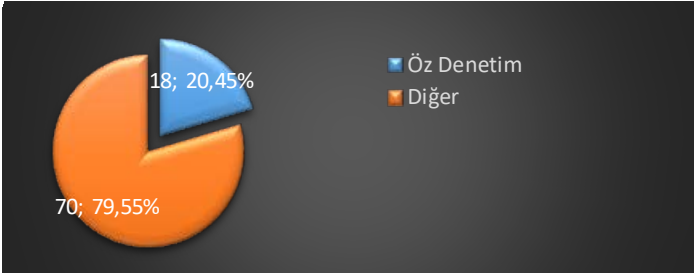

Şekil 2. İnsan olmak ünitesinde öz denetim değeri

İnsan olmak ünitesinde öz denetim değeri ile ilgili 18 ifade bulunduğu tespit edilmiştir. Öz denetim değeri ile ilgili ifadeler, ünite metinlerinde yer alan ifadelerin %23,38'ini oluşturmaktadır. *İnsan Olmak* ünitesinde öz denetim değerinin yer aldığı ifadelerden bazıları kitapta "*İnsan anlar, akıl yürütür ve uygun çıkarımlarda bulunur* (s. 13); *Başkalarının yaşama şekline müdahale etmeden kendi yaşamımıza yön verme özgürlüğüne hak denir* (s.14)." şeklinde ifade edilmiştir.

Hak, Sorumluluk ve Özgürlük Ünitesi ve Öz Denetim Değeri

Hak, Sorumluluk ve Özgürlük ünitesi, ders kitabında ikinci sırada yer almaktadır. Bu üniteye öz denetim değerine yönelik ifade sayılarının üniteye yer alan metinlerdeki ifade sayılarına göre durumu Şekil 3.'te gösterilmiştir:

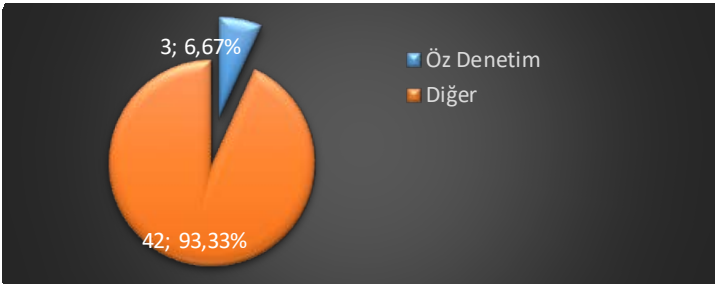

Şekil 3. Hak, sorumluluk ve özgürlük ünitesinde öz denetim değeri

Hak, Sorumluluk Ve Özgürlük ünitesinde öz denetim değeri ile ilgili 18 ifade bulunduğu tespit edilmiştir. Öz denetim değeri ile ilgili ifadeler, ünite metinlerinde yer alan ifadelerin %20,45'ini oluşturmaktadır. *Hak, Sorumluluk ve Özgürlük* ünitesinde öz denetim değeri kitapta “*Fakat insanlar nasıl davranmaları gerektiğini düşünürler ve ona göre hareket ederler* (s. 26); *Yaşadığımız yeri temiz tutmak, kirletmemek, doğal varlıklara zarar vermemek ve doğal kaynakları bilinçli kullanmak insanın çevreye karşı sorumluluklarından* (s.29).” şeklinde ifade edilmiştir.

Adalet ve Eşitlik Ünitesi ve Öz Denetim Değeri

Adalet ve Eşitlik ünitesi, ders kitabında üçüncü sırada yer almaktadır. Bu ünite öz denetim değerine yönelik ifade sayılarının üniteye yer alan metinlerdeki ifade sayılarına göre durumu Şekil 4.’te gösterilmiştir:

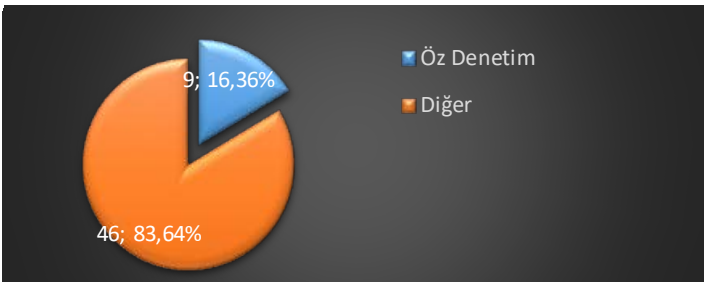

Şekil 4. Adalet ve eşitlik ünitesinde öz denetim değeri

Adalet ve Eşitlik ünitesinde öz denetim değeri ile ilgili 3 ifade bulunduğu tespit edilmiştir. Öz denetim değeri ile ilgili ifadeler, ünite metinlerinde yer alan ifadelerin %6,67’sini oluşturmaktadır. *Adalet ve eşitlik* ünitesinde öz denetim değeri kitapta “*Bu nedenle hem bireyler hem de yasalar adil olmalıdır* (s.52); *Bu nedenle birey olarak hem kendimize adil davranılmasını gözetmeli hem de diğer insanlara karşı adil davranmalıyız.*(s.53).” şeklinde ifade edilmiştir.

Uzlaş Ünitesi ve Öz Denetim Değeri

Uzlaş ünitesi, ders kitabında dördüncü sırada yer almaktadır. Bu ünite öz denetim değerine yönelik ifade sayılarının üniteye yer alan metinlerdeki ifade sayılarına göre durumu Şekil 5.’te gösterilmiştir:

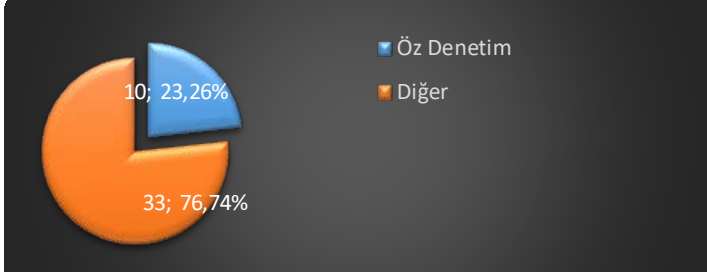
Şekil 5. Uzlaş ünitesinde öz denetim değeri

Uzlaş ünitesinde öz denetim değeri ile ilgili 9 ifade bulunduğu tespit edilmiştir. Öz denetim değeri ile ilgili ifadeler, ünite metinlerinde yer alan ifadelerin %20,45’ini oluşturmaktadır. *Uzlaş* ünitesinde öz denetim değeri kitapta “*Bakış açılarını değiştirip iletişim kurmaları hâlinde çoğu zaman sorun ortadan*

kalkar (s.63); Ancak arkadaşımızla hangi oyunu oynayacağımıza birlikte karar veririz (s.64).” şeklinde ifade edilmiştir.

Kurallar Ünitesi ve Öz Denetim Değeri

Kurallar ünitesi, ders kitabında beşinci sırada yer almaktadır. Bu üniteye öz denetim değerine yönelik ifade sayılarının üniteye yer alan metinlerdeki ifade sayılarına göre durumu Şekil 6.’da gösterilmiştir:

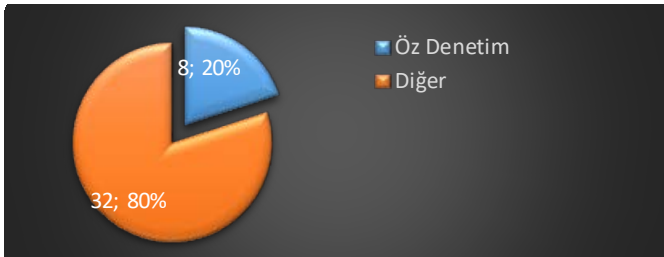

Şekil 6. Kurallar ünitesinde öz denetim değeri

Kurallar ünitesinde öz denetim değeri ile ilgili 10 ifade bulunduğu tespit edilmiştir. Öz denetim değeri ile ilgili ifadeler, ünite metinlerinde yer alan ifadelerin %23,26’sını oluşturmaktadır. *Kurallar* ünitesinde öz denetim değeri kitapta “*Örneğin, başkasının can ve mal güvenliğine zarar vermemek bir hukuk kuralıdır (s.76); Kanunlara uymayı temel bir değer olarak benimser (s.82).*” şeklinde ifade edilmiştir.

Birlikte Yaşama Ünitesi ve Öz Denetim Değeri

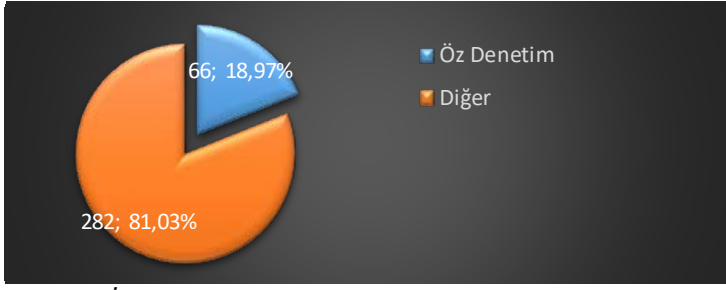
Birlikte Yaşama ünitesi, ders kitabında altıncı sırada yer almaktadır. Bu üniteye öz denetim değerine yönelik ifade sayılarının üniteye yer alan metinlerdeki ifade sayılarına göre durumu Şekil 7.’de gösterilmiştir:

Şekil 7. Birlikte yaşama ünitesinde öz denetim değeri

Birlikte yaşama ünitesinde öz denetim değeri ile ilgili 8 ifade bulunduğu tespit edilmiştir. Öz denetim değeri ile ilgili ifadeler, ünite metinlerinde yer alan ifadelerin %20’sini oluşturmaktadır. *Birlikte yaşama* ünitesinde öz denetim değeri kitapta “*Yurttaşlar karşılaştıkları sorunları çözebilmek ve bu sorunlarını duyurabilmek için sivil toplum kuruluşlarını (STK) oluşturmuşlardır (s.92); Kendi hakkını aramanın yanı sıra başkalarının da hakkını gözetir ve onları cesaretlendirir (s.96).*” şeklinde ifade edilmiştir.

İHYD ders kitabında öz denetim değeri ilgili ifadelerin kitapta bulunan toplam ifadelere göre durumu Şekil 8’de gösterilmiştir.

Şekil 8. İHYD dersi genelinde öz denetim değeri

Ders kitabındaki metinlerin genelinde öz denetim değeri ile ilgili toplam 66 ifade bulunduğu tespit edilmiştir. Öz denetim değeri ile ilgili ifadeler, kitap metinlerinde yer alan ifadelerin %18,97'sini oluşturmaktadır.

Araştırmanın “İHYD dersi ders kitabında öz denetim değerinin diğer değerle birlikte yer alma durumu nasıldır?” sorusuna cevap aramak için ders kitabında öncelikli olarak öz denetim değerinin doğrudan verildiği ifadeler aranmıştır. Metinler önce okunmuş, daha sonra da “öz denetim, kendini kontrol kendini denetleme” anahtar kelimeleri kullanılarak birden fazla kez taranmıştır. Bu anahtar kelimelerin doğrudan geçtiği ifadelerde ders kitabında rastlanmamıştır.

İkinci aşamada ders kitabında yer alan metinler öz denetim değerine işaret eden veya bir değerle birlikte hissettirilen ifadeler açısından incelenmiştir. Aşağıdaki tabloda öz denetim değerinin başka bir değer aracılığıyla hissettirilmesine yönelik ifadelerle ait özellikler verilmiştir:

Tablo 1. Öz denetim değerinin ders kitabında birlikte verildiği değerlere göre dağılımı

Ünite Adı	Öz denetim değerinin bulunduğu sayfa ve ifade sayısı	Birlikte verildiği değer
İnsan olmak	13(3)	sevgi, saygı, yardımseverlik, duyarlılık, adalet, eşitlik
Hak, özgürlük ve sorumluluk	14(1)	özgürlük
	26(2)	özgürlük, sorumluluk
	28(1)	saygı
	29(1)	sevgi
	33(1)	duyarlılık
Adalet ve eşitlik	38(1)	eşitlik
	52(1)	adalet
Uzlaşma	53(1)	adalet
	63(1)	saygı
Kurallar	66(1)	saygı, sabır
	78(1)	özgürlük
Birlikte yaşama	96(1)	duyarlılık
	98(1)	saygı

Öz denetim değeri kitaptaki metinlerde yer alan toplam 17 ifadede olmak üzere üç defa adalet değeri, üç defa duyarlılık değeri, iki defa eşitlik değeri, bir defa sabır değeri, beş defa saygı değeri, iki defa sevgi değeri, bir defa sorumluluk değeri, bir defa yardımseverlik değerleri ile birlikte verilmiştir. Aşağıda İHYD ders kitabı metinlerinde öz denetim değerinin birlikte verildiği değerlere yönelik ifadelerden bazıları verilmiştir:

“Sorumluluk, insanın verdiği kararların sonuçlarına katlanmasıdır (s.26); Örneğin herkese saygılı olmak, yalan söylememek, verdiğimiz sözü tutmak, konuşurken başkalarının sözünü kesmemek, okula zamanında gitmek bu kurallardan bazılarıdır (s.76).”

İHYD ders kitabı metinlerinde öz denetim değerinin dolaylı olarak verildiği ve başka bir değer yer almadığı ifadelerden bazıları aşağıda verilmiştir:

“Ancak çocuklar bazı konularda yetişkinlerin desteğine ve yardımına ihtiyaç duyarlar (s.18); Çünkü verdiğimiz her kararın yaşamımızı etkileyen sonuçları vardır (s.27); Herhangi bir anlaşmazlık durumunda bir tarafın haklı ya da haksız olacağını düşünmek doğru olmaz (s.63).”

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Çocuklar ebeveynlerinden bağımsız hale geldikçe, ne yiyeceğine ve boş zamanlarını nasıl geçireceğine karar verme konusunda daha fazla serbestliğe sahip olurlar (Duckworth vd., 2010). Çocuklukta öz denetim, ilerleyen dönemlerde öz denetim derecesini takiben fiziksel sağlık madde bağımlılığı, suç işleme durumları vb. etkilemektedir (Moffitt vd., 2011). Düşük öz denetimin, kişisel ve kişilerarası sorunlar için önemli bir risk faktörü (Tangney vd., 2004) olduğu söylenebilir. Bu nedenle çocuklara öz denetim değeri erken dönemlerde kazandırılmalıdır.

Öz denetim değerini okullarda kazandırmak için kullanılan temel materyal ders kitabıdır. Araştırmada öz denetim değerinin ders kitabında yer alan metinlerdeki ifade sayısının %18,97'sini oluşturduğu tespit edilmiştir. Ayrıca 17 ifadede öz denetim değerinin başka değerlerle birlikte hissettirildiği tespit edilmiştir. Bu 17 ifade dışarıda tutulursa öğrencilere öz denetim değeri hakkında yol gösterebilecek ifade sayısı kitap genelinde %16,38'e gerileyecektir. İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi ders kitabında öz denetim değerine her üniteye rastlanmıştır. Araştırmanın bu sonucu daha önce yapılan çalışmalardan farklılaşmaktadır. Örneğin Uzunkol ve Karaca (2019), araştırmalarında üçüncü sınıf matematik ders kitabında incelenen değerlere yönelik ifadelerin %6,81'ini öz denetim değerinin oluşturduğu sonucuna ulaşmışlardır. Mutlu ve Dinç (2019), 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nı incelemiş ve öz denetim kök değerlerine çok fazla değinilmediğini tespit etmişlerdir. Araştırmanın sonucu diğer araştırmalardan elde edilen sonuçlarla karşılaştırıldığında, öz denetim değerinin kitapta kabul edilebilir düzeyde yer aldığına işaret etmektedir. Bu durumun, ders kitabını hazırlayanların ilgi alanyazında yer alan çalışmalardan elde edilen sonuçları dikkate almalarının bir sonucu olduğu söylenebilir.

Yaşaroğlu ve Biçer (2020) tarafından yapılan ve üçüncü sınıf öğrencilerinin kök değerlere yönelik metaforik algılarını belirlemeye çalıştıkları araştırmada, üçüncü sınıf öğrencilerinin öğrencilerin öz denetim kök değerini “kendine hakim olma” “iyilik” ve “mutluluk” ile ilişkilendirdikleri sonucuna ulaşmışlardır. Bu araştırmada elde edilen sonuçlar ile paralellik gösteren ifadeler İHYD ders kitabında öz denetimle ilgili yer alan ifadeler içerisinde de yer almaktadır. Ders kitabında tespit edilen “*Bireysel ve toplumsal yaşamında; diğer insanların haklarını gözetmek, iyiye yönelmek, adil ve eşit davranmak insanları erdemli yapan özelliklerdendir (s.13); Çünkü verdiğimiz her kararın yaşamımızı etkileyen sonuçları vardır (s.27), Bu kurallara uygun davranmamız birlikte uyumlu bir şekilde yaşamamızı sağlar (s.98)*” ifadeler dikkate alındığında hazırlanan ders kitabının öğrenci bakış açısını da yansıttığını söylemek mümkün olacaktır.

Araştırmadan elde edilen bir diğer sonuca göre öz denetim değerinin kitap metinlerinde doğrudan yer almadığıdır. Öz denetim değerinin, bireylerin kendilerini kontrol etmelerini gerektirecek durumlar (özellikle kurallar) üzerinden dolaylı bir şekilde aktarıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte öğrencilerin öz denetimi bir değer olarak görebilecekleri herhangi bir ifadeye kitapta yer verilmediği tespit edilmiştir. Kitap metinlerinde öz denetim değeri ile birlikte verilen değerler incelendiğinde birinci sırada saygı değeri, ikinci sırada adalet ve duyarlılık değerleri yer almaktadır. Bu durum öğrencilerin öz denetim değerini, diğer değerlere sahip olmak için gerekli bir beceri olarak tanımasına neden olabilir. Ayrıca öğrencilerin öz denetimlerini nasıl sağlayacakları konusunda bilgilendirilmediği tespit edilmiştir. Öğrenciler, İHYD kapsamında öz denetimin gerekliliği doğrudan ifadelerle ve yeterli düzeyde bilgilendirilmelidir. Haçat ve Demir (2017), yaptıkları araştırmada ilkökul dördüncü sınıf öğrencilerinin İHYD dersini almaktan mutlu olduklarını, birçok kavram öğrenerek yaşamlarında değişiklikler yaptıklarını tespit etmişlerdir. Bu bakımdan öz denetim değeri için İHYD dersinin önem taşıdığı söylenebilir.

Gürel (2016), araştırmasında öğretmenlerin, bilinçli, hayata hazır, demokratik, saygılı, karşılaştığı problemleri çözebilen, sorumlu ve haklarını bilen yurttaşların yetiştirilmesinin ancak vatandaşlık eğitimi ile mümkün olabileceğini ifade ettiklerini belirtmiştir. Benzer şekilde Aslan ve Aybek (2018), öğretmenlerin İHYD dersinin öğrencilere yaşam hakları, vatandaşlık görevleri ile ilgili bilgi verdiği, toplumsal yaşama hazırladığı, kurallara uymalarını sağladığı, farkındalık oluşturduğu, çatışmalarla

çözüm bulmayı sağladığı ve birlikte yaşamayı öğrettiği vb. sonuçlara ulaşmışlardır. Değerlerin ve becerilerin yaşantıya dönüştürüldüğü bu ders kapsamında çocuklara öz denetim değeri ile ilgili daha kapsamlı ve somut bilgiler verilmeli, ders kitapları hazırlanırken buna dikkat edilerek metinler düzenlemelidir.

KAYNAKLAR

- Akbaş, O. (2008). Değer eğitimi akımlarına genel bir bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6(16), 9-27.
- Aktepe, V., Hocoğulları, B., & Pınarbaşı, B. (2020). Sınıf öğretmenlerinin ve sınıf öğretmeni adaylarının sosyal değerlerinin incelenmesi ve karşılaştırılması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(3), 209-226.
- Aslan, S., & Aybek, B. (2018). Sınıf öğretmenlerinin ilkökul 4. sınıf insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersi öğretim programına yönelik görüşlerinin incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38(1), 233-262.
- Baumeister, R. F. (2002). Ego depletion and self-control failure: An energy model of the self's executive function. *Self and identity*, 1(2), 129-136. <https://doi.org/10.1080/152988602317319302>
- Baumeister, R. F., & Alghamdi, N. G. (2015). Role of self-control failure in immoral and unethical actions. *Current Opinion in Psychology*, 6, 66-69. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2015.04.001>
- Baumeister, R. F., & Alquist, J. L. (2009). Is there a downside to good self-control?. *Self and Identity*, 8(2-3), 115-130. <https://doi.org/10.1080/15298860802501474>
- Baumeister, R. F., Vohs, K. D., & Tice, D. M. (2007). The strength model of self-control. *Current directions in psychological science*, 16(6), 351-355. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8721.2007.00534.x>
- Cargas, S. (2019). Fortifying the future of human rights with human rights education. *Journal of Human Rights*, 18(3), 293-307. <https://doi.org/10.1080/14754835.2019.1617117>
- Demaine, J. (2002). Globalisation and citizenship education. *International Studies in Sociology of Education*, 12(2), 117-128. <https://doi.org/10.1080/09620210200200086>
- De Ridder, D. T., Lensvelt-Mulders, G., Finkenauer, C., Stok, F. M., & Baumeister, R. F. (2012). Taking stock of self-control: A meta-analysis of how trait self-control relates to a wide range of behaviors. *Personality and Social Psychology Review*, 16(1), 76-99. <https://doi.org/10.1177/1088868311418749>
- Dreisbach, G. (2006). How positive affect modulates cognitive control: The costs and benefits of reduced maintenance capability. *Brain and Cognition*, 60, 11-19. doi:10.1016/j.bandc.2005.08.003
- Duckworth, A. L. (2011). The significance of self-control. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 108(7), 2639-2640. <https://doi.org/10.1073/pnas.1019725108>
- Duckworth, A. L., Tsukayama, E., & Geier, A. B. (2010). Self-controlled children stay leaner in the transition to adolescence. *Appetite*, 54(2), 304-308. <https://doi.org/10.1016/j.appet.2009.11.016>
- Ersoy, A. F., Balbağ, N. L., & Gündoğan Bayır, Ö. (2017). İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersini Öğretmenler ve Öğrenciler Nasıl Algılıyor?. *Sakarya University Journal of Education*, 7(1), 223-241. <https://doi.org/10.19126/suje.292757>
- Finkenauer, C., Engels, R., & Baumeister, R. (2005). Parenting behaviour and adolescent behavioural and emotional problems: The role of self-control. *International journal of behavioral development*, 29(1), 58-69. <https://doi.org/10.1080/01650250444000333>
- Gürel, D. (2016). Sınıf ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin ilkökul 4. sınıf insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersine yönelik görüşlerinin karşılıklı olarak incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(3), 641-660.

Haçat, S. O., & Demir, F. B. (2017). İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersine ilişkin görüşleri. *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 1-17.

Henden, E. (2008). What is self-control?. *Philosophical psychology*, 21(1), 69-90. <https://doi.org/10.1080/09515080701874092>

Kan, Ç. (2010). Sosyal bilgiler dersi ve değerler eğitimi. *Milli Eğitim Dergisi*, 40(187), 138-145.

Karaca, D., & Uzunkol, E. (2019). İlkokul matematik ders kitaplarının içerdiği değerler bakımından incelenmesi. *Uluslararası Alan Eğitimi Dergisi*, 5(2), 55-71. <https://doi.org/10.32570/ijofe.637981><https://doi.org/10.32570/ijofe.637981>

Karagrigoriou, E. (2018). Leadership in democratic citizenship education: politics and praxis. *International Journal Of Leadership İn Education*, 21(1), 50-65. <https://doi.org/10.1080/03055698.2017.1373629>

Milli Eğitim Bakanlığı [MEB] (2018). *İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersi öğretim programı (İlkokul 4. sınıf)*. Devlet Kitapları Müdürlüğü Basımevi.

Moffitt, T. E., Arseneault, L., Belsky, D., Dickson, N., Hancox, R. J., Harrington, H., ... & Caspi, A. (2011). A gradient of childhood self-control predicts health, wealth, and public safety. *Proceedings of the national Academy of Sciences*, 108(7), 2693-2698. <https://doi.org/10.1073/pnas.1010076108>

Muraven, M., & Baumeister, R. F. (2000). Self-regulation and depletion of limited resources: Does self-control resemble a muscle?. *Psychological bulletin*, 126(2), 247. DOI: 10.1037//0033-2909.126.2.247

Mutlu, H. H., & Dinç, S. (2019). 6. sınıf Türkçe ders kitabı'nda yer alan temalardaki metinlerin kök değerlerle ilişkisi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 7(4), 1048-1062.

Patton, M. Q. (2014). *Analiz, yorum ve raporlaştırma*. M. Bütün ve S. B. Demir (Ed.), Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri (A. Çekiç ve A. Bakla, Çev.) (429 -539). PegemA.

Sağlam, H. İ., & Hayal, M. A. (2015). Sınıf öğretmenlerinin "insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi" dersinin ilkökul 4. sınıfta yer almasına ilişkin görüşleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*.

Tangney, J. P., Baumeister, R. F., & Boone, A. L. (2004). High self-control predicts good adjustment, less pathology, better grades, and interpersonal success. *Journal of personality*, 72(2), 271-324. <https://doi.org/10.1111/j.0022-3506.2004.00263.x>

Topal, Y. (2019). Değerler eğitimi ve on kök değer. *Mavi Atlas*, 7(1), 245-254.

Ulusoy, K., & Erkuş, B. (2016). İlkokul 4. Sınıfta "insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi" dersinin okutulmasına ilişkin sınıf ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşlerinin incelenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (24), 1143-1172.

Yaşaroğlu, C. & Biçer, R. (2020). İlkokul öğrencilerinin kök değerlere ilişkin metaforik algılarının incelenmesi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(52), 996-1005. <http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.1850>

Yıldırım, A., Şimşek, H. (2018). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Seçkin.